

гизмами. Исследовано, что употребление латинских крылатых изречений является особенностью идиостиля Богдана Лепкого. Подчеркнуто, что применение устойчивых соединений с одинаковой семантикой и структурой в языке произведений исследуемых писателей отличается эмоционально-экспрессивной окраской и зависит от специфики индивидуального стиля каждого из авторов.

Ключевые слова: крылатое выражение, фразеологизм, библейское стойкое соединение, латинское изречение, художественное произведение, семантика, стилистические особенности.

Zdihovska Tetyana. Semantic, functional and stylistic features of eloquent expressions in the prose works of U. Samchuk and B. Lepkyu. The article states that eloquent expressions should be considered as object of phraseology. In this article is emphasized the important role of context in the study of functional and stylistic properties of phraseologisms. It is emphasized the leading role of phraseological units in the system of artistic means of language. It is found that in prose of Ulas Samchuka and Bogdan Lepky are used eloquent expressions borrowed from a source that should be combined into two groups: Biblical phraseologisms and Latin eloquent expressions. The author analyzes the semantics and stylistic features of Biblical established collocation in Bogdan Lepky's pentalogy "Mazepa" and Ulas Samchuk's novels "Volyn", "Gory govoryat!", "Maria". The author argues that the collocation of this type in the works of Ulas Samchuka prevail in the language of the author, and in the prose of Bogdan Lepky mostly language of characters rich by Biblical phraseologisms. It is investigated, that the use of Latin eloquent expressions are feature of B. Lepky idiostyle. The author stresses that the use of established collocation with the same semantics and structure in the language of works of studied writers different by emotionally expressive coloring and depends on the specific of individual style of each author.

Key words: eloquent expressions, phraseologism, biblical established collocation, latin expressions, a work of art, semantics, stylistic features.

УДК 811.161.2'282. 2'367.622

Руслана Зінчук

НАЗИВНИЙ ВІДМІНОК МНОЖИНИ ІМЕННИКІВ У ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ І СУМІЖНИХ ГОВІРКАХ

На матеріалі західнополіських і суміжних говірок проаналізовано формування називного відмінка множини іменників як одного з репрезентантів варіювання закінчень в окремій відмінковій позиції. З'ясовано чинники впливу на існування діалектних відмінностей у досліджуваній флексійній системі.

Встановлено, що високий ступінь варіантності відмінкових формантів іменників визначають передусім наслідки типових для описуваного ареалу фонетичних закономірностей: специфіка рефлексії давніх та позиційні варіанти сучасних голосних, а також особливості депалаталізації приголосних. Відзначено вплив аналогічних процесів на формотворення називного відмінка множини субстантивів. Історично закономірних закінчень аналізованої відмінкової позиції в обстежених говірках фіксовано небагато. Простежено однак можливість зв'язку окремих діалектних форм із колишніми дуальними сполуками називного відмінка іменників. Наведено приклади варіантної реалізації конкретного закінчення в окремо взятій говірці, що може свідчити про відкритий до сьогодні процес становлення діалектних словозмінних норм.

Ключові слова: говірка, словозміна, іменник, словоформа, флексія, граматична аналогія, фонетична інновація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження процесу становлення норм словозміни іменників як наслідку суттєвого переформування системи формотворення у зв'язку зі зміною критеріїв розрізнення типів субстантивного відмінювання останнім часом вирізняє акцент на максимально повному складі словоформ, залучених до аналізу. Такий підхід дає змогу виявити не тільки типи відмінювання іменників, але й специфіку наповнення парадигми загалом та ступінь варіантності відмінкових формантів в окремій її ланці зокрема. Багатий для спостережень та узагальнень живомовний матеріал позначений однак складністю його фіксації. Відповіді навіть на найдокладніші програми для збирання діалектного фактажу часто не дають очікуваного результату. Оптимальний спосіб розв'язання проблеми – тривале спостереження над спонтанним діалектним мовленням та формування корпусу текстових записів на основі фіксованих живомовних свідчень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування якісно нового системного підходу до вивчення іменникової словозміни репрезентують наукові пошуки М. С. Павлюка та І. К. Робчука (українські говірки Румунської Добруджі) [19]. Ґрунтовні висновки про варіантність відмінкових формантів, що при функціональній ідентичності (вираженні значення конкретного відмінка) можуть бути вживані паралельно, дозволяє робити наддіалектна інваріантна модель формотворення субстантивів досліджуваного ареалу, представлена на відповідному діалектному матеріалі М. І. Зубрицькою (бойківські говірки) [13], Л. В. Рябець (говірки центральнополісько-середньонадніпряньської суміжності) [20], К. Д. Глуховцевою (східнослобожанські говірки) [5]. Яскравими репрезентантами варіювання закін-

чень в окремій відмінковій позиції, за спостереженням Р. С. Зінчук, позначена субстантивна парадигма західнополіських говірок [9; 10; 11].

Мета і завдання статті. Мета цього дослідження – максимально повне виявлення та аналіз діалектних відмінностей у формотворенні називного відмінка множини (далі – Н. в. мн.) субстантивів західнополіських та суміжних говірок. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: проаналізувати флексійну систему Н. в. мн. іменників описуваного ареалу; прокоментувати чинники впливу на варіантність закінчень у досліджуваній відмінковій позиції.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проаналізований матеріал (дослідженням охоплено 154 населені пункти Волинської, Рівненської областей, а також Брестської області Республіки Білорусь) засвідчив, що специфіку формотворення Н. в. мн. іменників у західнополіських і суміжних говірках визначають передусім флексії, що постали під впливом фонетичних закономірностей діалекту. Так, великий компактний ареал, що об'єднує більшість говірок у межах обстеженої території, крім східної та південної діалектних зон, утворюють словоформи з наголошеним закінченням *-и^е* після кінцевого твердого приголосного основи, яке розглядаємо як закономірний для західнополіської фонетичної системи наслідок часткового обниження та розширення артикуляції [и] в наголошеній позиції: *вже сині^е жонáтийи булі^е, там вс'єк'і по^увставáлис'а тї^ейи машині^е, на л'убї^ейи постї^е в'нас булі^е сух'ейи грибі^е, де тин'іро там тї^ейи хатї^е / корóвник був / коровї^е, партувинї^е л':анї^ейи булі^е, жидї^е по'сус'іц'к'і тримáли магазї^ена, постолї^е з'ли^ек поплét'ани, потóm стáли лампї^е, логунї^е поробї^елис'а тин'єр / все в'т'іл'ів'ізори сид'єт', булі^е млинї^е тийи вó шо то в'ітром, х'ібá то хатї^е / хатинї^е йак'є'ниб'уд' / нивилї^ечк'і, ото бабі^е старїши розкáзуйут' / шо то булі^е чворунї^е / чи то йак, тї^ейи боц'унї^е вже мо-о п'ийіс'át л'іт'йє в'нас, образї^е в'минé зáвше в'рушникáх.* Менш частотне в досліджуваному ареалі повне заступлення наголошеного [и] голосним [e]: *жидé булэ / лáвк'і мáли / булэ ї б'іднийи жидé / вс'єко булó (Березичі Лбш.), кóни булэ / волé булэ / булó все (Цир Лбш.), грéчани / йачм'ін:и крупé (Карасин К-К.), тут коровé стойели (Радове Зр.), бабé мо^уло^утэли ц'іпом, булэ^u такé^u казанé^u / дас' вз'алїс'а (Дорогиничі Лк.);* пор. фіксації М. М. Корзонюка в західноволинських говірках: *вжа бабé давно на*

бурака́х [15, с. 67], захути́ле **панé** [15, с. 76], **буцюне́** кружиняють над силóм [15, с. 144].

Живомовні свідчення вказують також на можливість варіантної реалізації аналізованого закінчення в окремо взятій говірці, пор.: *йак дóбри хати́ / то попаліли, по грибі́ хо́діли / були́ грибі́, ше живу́т браті́* (Озеро Квр.), *сирні́ були́ так'і / жа́ли / і ц'іні́ / то молоті́ли, так хати́ гур'іли / стра́шно / а тинéр хорóши хати́ / мурóвани / а ну́стк'і* (Залісці Рж.), *так'é ну́стлэ́ булэ́ з лузэ́, дуп'іру тэйе вйе́жимо в'снупé / зна́йте шо то / ну **сно́пé** так'é, **чигуні́** л'ім'ін'óви* (Полиці К-К.), *кумі́ в хати́ / а вонó йак в гамéрику подалóс', і винч'éлис'а **жидé**, корогв'é нислэ́ / зна́йте шо то / **корогв'é**, **баб'é** і до ригáта на робóту ходéли* (Ветли Лбш.).

Не закріплені літературною нормою форми Н. в. мн. іменників із кінцевим губним приголосним основи фіксовані в говірках східної діалектної зони обстеженої території, пор.: *коров'і́ йіл'і тэйе, круп'і́ так'і самод'елковийе, ламп'і́ бул'і, нажну́т ж'іта / да **сноп'і́** так'і / да **кóп'і́**, м'ічут' **баб'і́**, **бóмб'і́** запал'ні́, **хл'ев'і́** бул'і, так'і бул'і **риб'і́** / хто зна́ / по л'іс'і, йак **стовп'і́** поставáли*. Про поширення таких структур далі на схід свідчать паралелі в середньополіських говірках, як-от: *кóров'і́* [6, с. 35], *з'ім'і́ ж'разнийе* [6, с. 87], *пойа⁰в'у¹л'із' гр'і^uб'і́* [6, с. 48], *сноп'і́ на'жати́йе* [6, с. 97]. Форми на зразок *жа́бі*, *корові́*, *брові́*, *кóпі*, *крóкві*, *вéрбі*, *ра́мі* Г. Ф. Шило простежує в західних районах південної Волині і розглядає як наслідок «діяння іменників м'якої основи», зважаючи на те, що «подібний випадок мав місце при формах родового відмінка однини» [21, с. 118]. На думку І. Г. Матвіяса, більш очевидною є кваліфікація таких словоформ як результату «витиснення форм множини формами двоїни чи впливу форм двоїни» [17, с. 113], хоча дослідник не заперечує, що цей чинник міг діяти поряд з іншими аналогічними [17, с. 114].

В обстежених говірках зрідка трапляються фонетично зумовлені діалектні вияви Н. в. мн. іменників із кінцевим губним приголосним основи, як-от: *йáчни **круп'é**, **коров'é** були́ там, тинéр хóд'ат' / шо **пуп'é** гóли* (Заріччя Квл.), *ц'ілу зі́му **баб'é** праду́т', **сноп'é** ж:і́та* (Зоря В-В.).

Специфіку формотворення аналізованої відмінкової позиції субстантивів з основою на задньоязиковий та фарингальний приголосний в описуваному ареалі визначають наслідки вторинного пом'якшення консонантів у групах **гы*, **кы*, **хы*. Ненаголошене закінчення *-і* Н. в. мн. іменників фіксоване в більшості досліджуваних говірок [8,

с. 99], пор.: *найїхали пол'ак'ї с'удá пóвин двир, всéїк'ї будінк'ї го'р'їли, і в'ул'їк'ї погор'ел'ї, зе"мл'анк'ї так'ї вікопани / там і хавáлис', лóж"к'ї булі^е диривіанійї і так'є л'ім'ін'уви, глечик'ї глі^ен'ани / гóршчик'ї, деревіане ведрó і обрúчик'ї так'ї на йому, ўпóсл'а стáли кóворотк'ї / то вже л'іпше пр'єсти / хуч'ї, вс'ї внúк'ї мойї гучóни, л'акáли русáлками / шо русáлк'ї злáпл'ат' в 'жї^ети, овéчк'ї / то чередá вел'їка булá, в 'минé ї зáра лиж'ет' в 'хáти тї^еї хóд'н'їк'ї, і музї^ек'ї на висел':ї / а 'їак 'же, правдї^евк'ї / лисї^ечк'ї / сирó'їїжк'ї / вс'ак'ї грибі^е тўтика в 'нас йе, типér вже ни рúк'ї / ни нóг'ї ни слúхайуц'а, ц'в'эх'ї набї^етийї, посл'а 'вуйнї^е то стáли бл'эх'ї, стрїх'ї булі солóмн'ани, в 'богáтих булі^е ї пудлóг'ї в 'хатáх / в 'б'їдних тико блóх'ї / і по' зимн'ї / і пу рї^еднах / скриз', нападáют' вс'ак'їїе мúх'ї, на нóг'ї тóже булі^е панчóх'ї так'ейї, булі^е тод'ї посáг'ї, стáли нóг'ї бóл'їти м'їцко, тут в 'нас чéх'ї булі, вилї^ек'ї хустк'є то вок'їдúх'ї. Щоправда, аналізовані словоформи нерідко вживані поряд із відповідними виявами на -и в окремо взятій говірці [8, с. 99], пор. з мовлення жительки с. Брідки Ст.: *нидóл'їк'ї, рúк'ї, музї^ек'ї, подáрк'ї, собáк'ї, перчáтк'ї, хрест'їк'ї, дил'анк'ї, пол'ак'ї, нóг'ї, лáх'ї, однак машї^енки^ї, хóд'н'їки^ї, варéники^ї, а також винóчки, русáлки, молотáрки, л'їтники. Форми Н. в. мн. іменників із наголошеною флексією -'ї після задньоязикового чи фарингального консонанта поширені у східній та південно-східній діалектних зонах досліджуваного ареалу, факультативно представлені в говірках північно-західної частини обстеженої території [8, с. 97]: *мишк'ї так'ї булі по'шїтийї, так'ї хо'рóши хустк'ї б'їли, жинк'ї так'ї / коровáїниц'ї звáлис'а, бул'бáни пампушк'ї, глін'ани горшк'ї, гладишк'ї булі черепїанї / м'їск'ї черепїанї, гребїонк'ї деревїанїї, русавк'ї ходїли, пирог'ї дóбри / ш 'чим? / а булі садк'ї / а там йáблика / грушк'ї, с 'тóго волосин'ý шчитк'ї / мázати хáту, в:оїн'ý згор'їл'ї тїїа ветрак'ї, черепїца полóпаласа / гет' дерк'ї, жóвти кветочк'ї росли, ткáли гúзин'к'е / то вже рушник'ї / а ширóк'е / то сорочк'ї, св'їт'ух'ї називáлис'а / св'їтїли нїми, в 'л'охáх зберигáли / мáли л'ох'ї, бл'ах'ї булі так'ї за пóл'шчи, пастух'ї наймáлис'а пáсти, с квасóл'їю пирог'ї, рад'уг'ї так'ї, і луг'ї свої булі / то позаб'їрál'ї в колхóз все, кóн'ї / плуг'ї / бóрони / все своїé.***

На специфіку діалектного формотворення Н. в. мн. субстантивів із кінцевим задньоязиковим та фарингальним приголосним основи,

пов'язану з розвитком звукосполук *гы, *кы, *хы в г'і, к'і, х'і, вказує народнорозмовна традиція українських підляських говірок, пор.: *груш'к'і* [1, с. 44], *бул'і та'к'ііе пташ'к'і* [1, с. 152], *'тийі кол'ежанк'і* [1, с. 216], *свуčk'і ... хорát'* [22, с. 10], *zel'óne huľufk'і* [22, с. 103], *stáryji bárk'і* [22, с. 262], *жебра'к'і* [1, с. 50], *а 'ти'пер вс'і ка'тол'ік'і* [1, с. 62], *ко'л'іс' настух'і 'бил'і* [1, с. 102], *то вс'е не'бошчик'і* [1, с. 114], *та'к'ііі лу'г'і бул'і* [1, с. 284], *budýnk'і túji* [22, с. 88], *doščuk'і pereхód'at'* [22, с. 102], *p'eroh'і z 'tákom* [22, с. 130].

Інтегруючий вплив наслідків вторинного пом'якшення консонантів у групах *гы, *кы, *хы на діалектне формотворення Н. в. мн. аналізованих іменників засвідчують і словоформи, фіксовані Ю. В. Громиком у говірці с. Липне Квр., розташованій в ареалі середньополісько-західнополіського пограниччя, пор.: *ру'к'і, дóчк'і, гулк'і, сумк'і, книжк'і, пампушк'і, стижк'і, ричк'і, нитк'і, бучк'і, жинк'і, пл'ашк'і, грушк'і, пташк'і, нивистк'і, м'ух'і, свax'і, свекрух'і, нóг'і* [7, с. 105], *гун'ук'і, братик'і, жук'і, пул'ак'і, вувк'і, чулувик'і, садк'і, лисник'і, плужк'і, бурак'і, мишк'і, ку'лик'і, гур'іх'і, дз'ва'х'і, настух'і, пируг'і, вуруг'і* [7, с. 107]. Про поширення таких структур далі на схід свідчать паралелі в середньополіських говірках: *ду'рог'і грунто'в'ііе* [6, с. 26], *'разнийе 'н'ітк'і бул'і* [6, с. 29], *со'лодк'ііе бул'і 'йагодк'і* [6, с. 45], *'наши жон'к'і* [6, с. 50], *бул'і 'вул'ік'і ц'і'іе^а* [6, с. 100], *руб'анк'і / 'разні'іе фу'ганк'і* [6, с. 146], *і 'горшчик'і у'с'аке* [6, с. 250], *'токо од'нийе мужи'к'і ро'били горш'к'і* [6, с. 252], *косник'і, паробк'і, настух'і* [4, с. 126].

Відповідно до характерних особливостей західнополіських говірок центральної та західної діалектних зон, пов'язаних з обниженням і розширенням артикуляції [и] в наголошеній позиції, специфіку формотворення Н. в. мн. іменників із кінцевим задньоязиковим приголосним основи в окресленому ареалі визначають фонетичні модифікати із флексією -е після пом'якшеного консонанта [8, с. 97]: *лисник'е ни давали ї гол'ак'і вруба'ти, подушк'е то с 'п'іряа булі^е, тийі 'во сорочк'е полотн'єни, с:осні^е так'єйі скалк'е булі^е, соснові п'ін'к'е вєл'ми смілні, там 'во йе ставк'е / і там так'єйі ро'слі^е бамбалк'е, мужик'е лі^ека дєрлі, чолов'ік'е кóс'ат' і спива'ють' / жунк'е жнут' і спива'ють' / ни те шо зара, тій'іі овичк'е зб'іжі^ец':а багáто багáто до кúчи / йак тій'іі мурашк'е, посл'а трóйци тої тій'єждин' русалк'е / ка'жут' / хóд'ат', ластовк'е в 'минé в 'хлив'і, і спудниц'і / і сорочк'е / і хвартух'е / все ткáне, блáват ростé / то*

кв'ітк'е так'е пол'ові'ї, реп'їах'е ті'її кругом / на хво'с'т'ї / грі'в'ї, ка'жут' / шо полишук'е ми'е / оде пол'іс':е. Значно менший говірковий масив, що охоплює передусім деякі камінь-каширські, любешівські, старовижівські, окремі ковельські та шацькі говірки, утворюють форми з відповідними змінами флексії після фарингального, пор.: і плуг'е з 'дєрива, де ни гл'ен' / одні'е облог'е, так'е стог'е с'їна, а д'обри пирог'е з 'бурак'ом, так'е сирмаг'е, в ког'о то ї пудлог'е булі'е, так'еїї кочирг'е з'авше кала п'єчи, так'е рад'уг'е / то сп'али на їїх / накрив'алис'а їїми.

Спорадично в обстежених говірках фіксовані словоформи Н. в. мн. іменників із кінцевим задньоязиковим та фарингальним приголосним основи, як-от: *пирог'е, сирн'аг'е* (Мала Глуша Лбш.), *нитк'е, мужик'е, кошик'е* (Велимче Рт.), *машинок'е, гладик'е, ганучк'е, сно'пк'е, пирог'е* (Дорогиничі Лк.). Щоправда, за живомовними свідченнями, обниження й розширення артикуляції [и] в наголошеній позиції частіше неповне, відповідно в аналізованій відмінковій позиції більш поширене закінчення *-и'е* [8, с. 97], пор. з говірки с. Губин Лк.: *приймак'е, крамарк'е, карто'чк'е*, однак *г'ор'ор'дник'ї'е, квит'очк'ї'е, по'душк'ї'е, ж'інк'ї'е, к'ї'лишк'ї'е, г'ор'ишк'ї'е*.

Кілька флексійних варіантів визначають специфіку формотворення Н. в. мн. іменників з основою на м'який кінцевий приголосний. Закріплене літературною нормою закінчення *-ї* як фонетичний відповідник давнього *z*, первісно характерного для Н. в. мн. Субстантивів колишніх **-jā*-основ, а також З. в. мн. іменників чоловічого роду з основою на **-jō-* [14, с. 27, 31], під наголосом поширене в більшості досліджуваних говірок, у ненаголошеній позиції вирізняє передусім говірки східної та південної діалектних зон обстеженої території.

Невелику групу в межах східної діалектної зони формують говірки, флексійна система Н. в. мн. іменників яких позначена локальними наслідками рефлексії наголошеного *z* в субстантивних (давніх чи нових, зумовлених граматичною аналогією) закінченнях, пор.: *скрин'н'ж та'к'ж велик'ї, та'к'К млин'ц'К пух'к'К йак в'ата* (Тишиця Брз.), *телиц'е по два м'єтри, гребен'е булі* (Адамівка Брз.), *млици'е на ол'їїах* (Кам'янка Брз.), *так'ї йак кострул'е / д'єжк'ї, на ту пашн'у булі скрин'е* (Постійне Кс.), *у нас булі скрин'е / а то бод'н'е булі, терниц'е там стой'ат'* (Чаква Вл.).

У ненаголошеній позиції Н. в. мн. іменників, організованих за моделлю давніх **-jā*-основ, у більшості обстежених говірок, крім пів-

денних та східних, представлений словоформами із флексією *-и*: *клу́ни булі́^е так'ейі, скрі́^ени чи йак'ейі бод'н'і на ту́йу збиж, нид'іли дв'і проїде́ / по́к'і вік'існе тої вже л'он, ото́ диву́ли повирóстали / ка́же; пор. ще форми зі стверділим свистячим: те́рници так'е́ / те́рли, а ше сні́вници / то снува́ти, диривл'єни дої́ні^еци зрòбл'анийі, вдові́^еци? бога́то в'нас / мужик'е хучі́ вмира́йут', ол'ї́ници булі́^е / ол'ї́ї бі́^ели с'то́го с'їмн'а; пор. також форми з депалаталізованим у кінці основи шиплячим, ареал яких ще ширший: х'іба́ ти ме́жи булі́, так'ейі д'ї́жи на заква́ску, лисі́^ечк'і / масл'ук'е́ / вс'ак'і грибі́^е росли́^е / сиройі́жи, нал':е́ води́^е / одні́^е ричк'е́ кругом / то кал'у́жи / чи йак по'ва́шому?, тре́ було вону́чи на но́ги / то ма́ти дє́рла спудні́^ец'у / шоб в'нас вону́чи булі́^е, грі́шні типє́р ду́ши / все ма́ло / вже ни ті́с'ачи / а нив'ід' 'ск'і́ко ма́йут' / а все ма́ло; пор. форми з говірки середньополісько-західнополіського пограниччя: мулуді́ци, мидні́ци, букуві́ци, близні́ци, чужані́ци, пуха́тници, хришчє́ници, гуну́чи, сирійі́жи, гру́ши, ме́жи, те́шчи [7, с. 105].*

На думку Г. Ф. Шила, форми на зразок *свіни, конóпли*, фіксовані ним у волинських говірках, «появилися, мабуть, під впливом іменників жіночого роду твердої групи» [21, с. 119]. І. Г. Матвіяс допускає вплив на зазначені словоформи давніх дуальних сполук, хоча стримувальним чинником такого твердження вважає акцентуацію, що нерідко характерна передусім для форм множини [17, с. 117]. Т. В. Назарова в подібних структурах убачає рефлекс *z* у ненаголошеній позиції [18, с. 59]. Флексію *-и* в Н. в. мн. іменників з основою на кінцевий шиплячий фіксує В. М. Брахнов у говірках Переяслав-Хмельницького району на Київщині: *ка́ши, ті́с'ачи, ме́жи, те́шчи, ону́чи*. На думку дослідника, «поширення *и* замість *і* пояснюється, можливо, впливом основ на **-ā-*, хоч є певна ймовірність впливу іменників **-ī-*основ» [3, с. 63].

Західнополіська народнорозмовна традиція нерідко зберігає «рефлекс старих форм із флексією *-и* Н. в. мн. субстантивів давніх **-ī-*основ» [2, с. 80], пор.: *колі́с' йак т'ї́ни ті́^ейі л'уді́^е / худі́^е / аж св'іт'ац'а, дуп'іру одні́^е ро́скоши / ої́ роскош'у́йут' вже, так'і'го булі́ но́чи відни / так'і м'іс'ачни / хорóши но́чи, коли́с' пє́чи в'ка́жди ха́ти / типє́р вик'іда́йут' на́шос', коли́с' ка́зали нужда́ така́йа / то во́ши нападáли, полові́^ену бурака́ с'о́го ро́ку мї́^еши стирибі́^ели (іменники *во́ша, мї́ша* в більшості досліджуваних говірок мають нульову флексію: *вош, миш*).*

За деякими живомовними свідченнями можемо простежити паралельне функціонування в окремо взятій говірці історично закономірного закінчення Н. в. мн. описуваних іменників та флексії, уніфікованої за моделлю **-jā*-основ: *так'е м'іс'ачни нóчи / хоч голк'е збирáї, колі^ес' все пéч'ї / а то навчі^елис'а / плі^етк'ї / духóвк'ї* (Дубечне Ст.).

Закінчення *-и* визначає специфіку діалектного формотворення аналізованої відмінкової позиції субстантива давнього консонантного типу на **-r* *мати*, що «уже в найдавніші часи зазнав впливу іменників **-ī*-основ та змінив стару флексію Н. в. мн. *-e* на *-и*» [2, с. 80]: *х'ібá колі^ес' мате^урї так'е виготóвл'ували, типér ше сáми д'їти / а вже матирї, плáчут мат'урї / а шо ж / вуїна.*

Серед субстантивів чоловічого роду, оформлених за зразком колишніх **-jō*-основ, у Н. в. мн., позначеному в сучасній літературній мові та в більшості говорів наслідками впливу *z*-закінчення З. в. мн. відповідних іменників [2, с. 77; 14, с. 102], діалектну специфіку формотворення виявляє субстантив *кїнь*, фіксований в аналізованій відмінковій позиції із флексіями *-ї* та *-и* [8, с. 101]. Закріплене літературною нормою закінчення *-ї* простежене в говіркових групах східної діалектної зони обстеженої території, особливо активно вживане в південній частині ареалу. У решті досліджуваних говірок поширені форми із флексією *-и*, пор.: *кóни булі^е своїі, кóни вéл'ми хорóши в нас булі, така дурóга / шо кóни тóпл'ац'а, був брат / то кóни забї^ели, типér кóни / а тó^уд'ї во^улáми ро^убї^ели*, пор. також із підляських живомовних свідчень: *кони¹ добри* [1, с. 46], *dóbru kóny biłý davn'ij* [22, с. 57].

В окремих західнополіських говірках зауважено обидві словоформи, пор.: *кóни вночі пáслис'а, тї^еїї кóн'ї вже аж тримт'áт' їїхати* (Брідки Ст.), *вже булі^е кóни в д'áд^м'ка, ни раз ти кóн'ї голóднийї стойáли* (Олеськ Лбм.).

Флексію *-и* в ненаголошеній позиції засвідчують іменники з основою на депалаталізований [ц']: *ї хлóнци на вичурні^еци прихóдили / а їак 'же, попрóрадайуца пáлци / шо кров течé, нáше силó н'їмци ни спалїли, тáнци так'ейї но скáчут', їак'ейї там гостї^енци / і ти^ем рáди*. Такі форми активно вживані в більшості обстежених говірок (закінчення *-ї* поширене передусім на півдні описуваного ареалу), фіксовані дослідниками в підляських говірках: *н'їмци на пол'ску напал'ї* [1, с. 52], *то все сами ук^ррайінци бул'ї* [1, с. 62], *моло^ддийї*

хлопци [1, с. 106], *ра́лси* [22, с. 47]. Форми *хло́пци*, *па́лци*, *н'і́мци*, *густі́нці*, *укра́йінці*, *за́йци* характерні, за спостереженням Ю. В. Громика, для говірки, розміщеної в ареалі середньополісько-західнополіського пограниччя [7, с. 107]. Паралелі виявлено в середньополіських говірках: *ес'тонци* ¹ц'і́йе пос'а^eл'ил'ис' у нас там [6, с. 33], *д'еу'чата і хлопци* [6, с. 116], *при'їхали н'і́мци* ўже [6, с. 225], *м'і не насто'їаши́йе украї́нці* [6, с. 284].

Відмінності у формотворенні Н. в. мн. виявляють іменники чоловічого роду з основою на кінцевий сонорний вібрант. Одним із чинників впливу на варіантність закінчень у досліджуваній відмінковій позиції аналізованих субстантивів можемо вважати граматичну аналогію, пор. форми іменників твердої групи: *тійі хутор'і* погор'іли (Жидча Пн.), *с'о́ла гор'іли / хутор'і* гор'іли (Мохро Івн.), *стали вже ї трахтор'і* (Радове Зр.), *то все майстр'і* стрóйили (Ружин Тр.), *тико прапор'і* мигот'іли (Тихотин Рж.), *шофер'і* знако́ми (Буяни Лц.), *вс'і номер'і* ма́ли, *ни зна́йиш / чи там хто йе / чи тико шчур'і* (Кунин Зд.). Активно вживані в обстеженому ареалі форми Н. в. мн. субстантивів із депалаталізованим [р'] в кінці основи, як-от: *гончар'і* йі́здили / горшкі́ возі́ли, *ко'сар'і* ко́с'ат' / а ми^e пубдира́йім / кладём в 'сно'пні́, *отó все цар'і* тійі́ / шо наступáт' б́удут' на ісу́са / пог'енут', *булі^e ж богати́р'і* / с'ї́яли по́л'а бога́то, в 'нас тогд'і знаху́р'і *булі^e / і за́ра воні^e йе, рва́ли тої л'он / аж пух'і́р'і* поробл'ац'а на рука́х, *ко'мар'і* гет поза́йіда́йут', *вже ста́ли ті^e йі димар'і* на хата́х.

Субстантиви чоловічого роду всіх трьох груп на діалектному ґрунті можуть оформлювати Н. в. мн. за допомогою закінчення *-а* як імовірного вияву давніх двоїнних форм **-ǫ-основ*, пор.: *тогд'і^e ше булі^e хуторá*, *по́йаві́лис'а трахторá* / *то йшли л'у́ди диві́тис'а, дохторá* приї́хали, *с ти^eх с'ім клáс'ів бугалти́р'а* булі́, *так'е́ голо́са́ булі^e хорóши в на́ших д'івча́т, тупе́р же е́ти кормá* / *а то ж ба́ло зерно́, до теї ма́тер'і учити́л'á* хо́д'ат', *тут булі́ са́ми бойá*, *там сто́йали сторо́жá*. Відповідні форми фіксує Г. Л. Аркушин у підляських говірках, пор.: *тільки л'і́са* бу́ли [1, с. 76], *и докто́ра ста́рийі* приї́ж'Уал'і [1, с. 102], *тип'іри́чка трах'торá* йе [1, с. 142], *жде аж моро́за пе́реї́дут* [1, с. 242], *вже с'у́ди л'і́нши ґрун'та* [1, с. 262] (інші паралелі див. [12, с. 160]). Дослідники акцентують на зв'язку аналізованих форм із колишніми дуальними сполуками називного відмінка **-ǫ-основ*, не заперечуючи можливість аналогічного вирівнювання за зразком «близьких за змістом збірних

іменників середнього роду» [14, с. 102; 16, с. 126; 3, с. 65]. На думку В. М. Брахнова, «сприятливим ґрунтом для поширення *-a* могло бути і відштовхування від омонімічності деяких форм, що нагадують наказовий спосіб: *поводі́, голосі́, труді́, годі́, холоді́*» [3, с. 65].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Наведений та проаналізований матеріал дає підстави стверджувати, що специфіку формотворення називного відмінка множини іменників у західнополіських і суміжних говірках визначає розгалужена флексійна система, позначена передусім наслідками типових для описуваного ареалу фонетичних закономірностей, а також аналогічних процесів. Історично закономірних закінчень аналізованої відмінкової позиції в обстежених говірках фіксовано небагато. Вказано однак на можливість зв'язку окремих діалектних форм із колишніми дуальними сполуками називного відмінка іменників. Перспективу дослідження може становити ґрунтовний аналіз формотворення інших відмінкових позицій субстантивів у західнополіських та суміжних говірках.

Умовні скорочення назв районів

Волинська область: В-В. – Володимир-Волинський, К-К. – Камінь-Каширський, Квл. – Ковельський, Квр. – Ківерцівський, Лк. – Локачинський, Лц. – Луцький, Лбм. – Любомльський, Лбш. – Любешівський, Рт. – Ратнівський, Рж. – Рожищенський, Ст. – Старовижівський, Тр. – Турійський.

Рівненська область: Брз. – Березнівський, Вл. – Володимирецький, Зд. – Здолбунівський, Зр. – Зарічненський, Кс. – Костопільський.

Брестська область (Білорусь): Івн. – Іванівський, Пн. – Пінський.

Джерела та література

1. Аркушин Г. Л. Голоси з Підляшшя (Тексти) / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 536 с.
2. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору) / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обл. видво, 1960. – 416 с.
3. Брахнов В. М. Деякі морфологічні особливості говірок Переяслав-Хмельницького району на Київщині / В. М. Брахнов // Діалектологічний бюлетень. – К., 1960. – Вип. VII. – С. 61–75.
4. Гладкий П. Д. Говірка села Блиставиці Гостомського району на Київщині / П. Д. Гладкий // Український діалектологічний збірник. – К., 1928. – Кн. 1. – С. 93–141.
5. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 592 с.
6. Говірки Чорнобильської зони : [тексти / упоряд. П. Ю. Гриценко]. – К. : Довіра, 1996. – 358 с.

7. Громик Ю. В. Словозміна іменників у поліській говірці села Липне / Ю. В. Громик // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис / [гол. ред. І. Я. Коцан, С. Радчук]. – Луцьк : Волин. нац. у-т ім. Лесі Українки, 2011. – Ч. 10. – С. 104–110.
8. Зінчук Р. С. Атлас словозміни іменників у західнополіських говірках / Р. С. Зінчук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 164 с.
9. Зінчук Р. С. Давальний та місцевий відмінки однини іменників чоловічого роду в західнополіських і суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки : Філологічні науки. Мовознавство / [гол. ред. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 1. – С. 51–57.
10. Зінчук Р. С. Орудний відмінок однини іменників давніх вокалічних **-ā, *-jā*-основ у західнополіських говірках / Р. С. Зінчук // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки : Філологічні науки. Мовознавство / [гол. ред. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – № 2. – С. 43–48.
11. Зінчук Р. С. Родовий відмінок однини іменників жіночого роду в західнополіських і суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Волинь філологічна : текст і контекст : Лінгвостилістика ХХІ століття : стан і перспективи : [зб. наук. пр. / упоряд. І. П. Левчук]. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – Вип. 17. – С. 99–112.
12. Зінчук Р. С. Залишки давніх двоїнних форм у західнополіських і суміжних говірках / Р. С. Зінчук // Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис / [гол. ред. І. Я. Коцан, С. Радчук]. – Луцьк : Волин. нац. у-т ім. Лесі Українки, 2010. – Ч. 8. – С. 158–162.
13. Зубрицька М. І. Бойківська іменникова словозміна : автореф. дис. на здобуття наук. степеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Українська мова» / М. І. Зубрицька. – К., 1992. – 19 с.
14. Історія української мови. Морфологія / [упоряд. С. П. Самійленко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1978. – 539 с.
15. Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 62–267.
16. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові / І. Г. Матвіяс. – К. : Рад. школа, 1974. – 184 с.
17. Матвіяс І. Г. Форми множини іменників І відміни в українській мові / І. Г. Матвіяс // Українська діалектна морфологія. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 112–140.
18. Назарова Т. В. Іменникові *-z-* закінчення в північноукраїнських говорах / Т. В. Назарова // Українська діалектологія і ономастика : [зб. ст.]. – К. : Наук. думка, 1964. – С. 50–63.
19. Павлюк М. С. Словозміна іменників в українських говірках Румунської Добруджі / М. С. Павлюк, І. К. Робчук // Українська діалектна морфологія. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 140–152.

20. Рябець Л. В. Словозміна іменника в говірках центральнополісько-середньо-наддніпрянської суміжності : автореф. дис. на здобуття наук. степеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Рябець. – К., 1999. – 16 с.
21. Шило Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Г. Ф. Шило. – Львів : Вид-во Львів, пед. інституту, 1957. – 254 с.
22. Czyżewski F. Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny / F. Czyżewski, S. Warchoń. – Rozprawy Slawistyczne. 9. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1998. – 496 s.

Зинчук Руслана. Именительный падеж множественного числа имен существительных в западнopolесском и смежных говорах. На материале западнopolесского и смежных говоров проанализировано формообразование именительного падежа множественного числа существительных как одного из репрезентантов вариантности окончаний в отдельной падежной позиции. Выяснены факторы влияния на существование диалектных отличий в исследуемой системе флексий. Установлено, что высокую степень вариантности падежных формантов существительных определяют прежде всего следствия типичных для описываемого ареала фонетических закономерностей: специфика рефлексирования древних и позиционные варианты современных гласных, а также особенности депалатализации согласных. Отмечено влияние аналогических процессов на формообразование именительного падежа множественного числа субстантивов. Исторически закономерных окончаний анализируемой падежной позиции фиксировано немного. Хотя прослеживается связь отдельных диалектных словоформ с бывшими дуальными формами именительного падежа имен существительных. Приведены примеры вариантной реализации конкретного окончания в отдельно взятом говоре, что может свидетельствовать об открытом до сих пор процессе становления диалектных норм в системе словоизменения.

Ключевые слова: говор, словоизменение, имя существительное, словоформа, флексия, грамматическая аналогия, фонетическая инновация.

Zinchuk Ruslana. Nominative Case of the Plural Nouns in the Western Polissian and Contiguous Dialects. The article considers the formation of the nominative case of the plural nouns as one the representants of ending variations in a separate case-position. The analysis has been done on the materials of the Western Polissian and contiguous dialects. The research indicates the factors that influence the existence of dialect differences in the inflection system under consideration. High degree of case-formatives variability of the nouns is determined primarily by the effects of the phonetic patterns, typical for this area: specificity of the reflexivity of the old vowels and positional variants of the new ones, as well as peculiarities of the consonants depalatalization. In the focus of attention is also the influence of the analogues processes on the formation of nominative case of the plural substantives. It has been found that the number of historically regular endings of the case-position in the dialects under the analysis is not great. The author emphasizes possible links of some dialectical forms with the old dual forms of nominative case of nouns. The article gives vivid examples to illustrate variant realization of a particular ending in a

particular dialect testifying the openness of the process of dialect inflectional wordforming today.

Key words: dialect, word modification, noun, word form, ending, grammatical analogy, phonetic innovation.

УДК 81'367.625(161.2=111):81-115

Наталія Іваницька

КОНТРАСТИВНА СИНТАГМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ДІЄСЛІВНИХ СИСТЕМ У РЕЧЕННЄВОТВІРНОМУ АСПЕКТІ

У статті здійснено спробу довести валідність використання моделі речення простої дієслівної будови як основи зіставлення реченнєвотвірного потенціалу української та англійської дієслівних систем. Проаналізовано та систематизовано різні підходи до поняття «модель речення» в лінгвославістиці та лінгвогерманістиці, означено поняття «предикативний мінімум речення» та «номінативний мінімум речення». Увагу зосереджено на пріоритетності використання в контрастивному аналізі номінативного мінімуму речення як розширеної схеми, що містить мінімальну структурну схему речення (головні компоненти) та обов'язкові прислівні поширювачі, необхідні для реалізації реченням номінативної функції. Моделі речень дієслівної будови виділені з опорою на дієслівну синтагматику і ранжовані за сполучувальними ознаками дієслів, поєднаними з узагальненою синтаксичною семантикою експлікаторів синсемантизму. Здійснена типологізація моделей простих речень дієслівної будови, використання якої в установленні синтагматичної кореляції української та англійської дієслівних систем видається надійним підґрунтям для отримання важливих для контрастивістики та компаративістики наукових результатів.

Ключові слова: зіставлення, модель речення простої дієслівної будови, синтагматика дієслова, українська та англійська дієслівні системи.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній лінгвістиці важливе значення мають проблеми, пов'язані з комплексним вивченням дієслова як універсального мовного феномену, своєрідного щодо лексичної і граматичної семантики, синтаксичної конструктивності, функціональної специфіки, а також системних та міжрівневих зв'язків і відношень з іншими мовними одиницями. Отримавши статус «центральної» в частиномовній ієрархії, як і в синтаксичних